TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ

PORTRELER

EDİTÖR
ŞENOL DURGUN

akitap

Scanned with CamScanner

TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ
Portreler

kitap

A Kitap Bir PÜF Yayıncılık Markasıdır!

Yayın Nu: 50

© PÜF Yayıncılık, 2019

Tüm Hakları Saklıdır.

ISBN: 978-605-63390-7-3

Türk Milliyetçiliği: Portreler

Editör: Şenol Durgun

Genel Yayın Yönetmeni: Huzeyfe Arslan

Düzelti: Süleyman Arslan

1. Baskı, Ağustos 2019 (2.000 adet)

Kapak ve İç Tasarım: Özlem Nur Kaleözü

Baskı: İlksan Matbaası

İvedik / Ankara

İdâre Yeri:

Mebusevleri Mah. Mareşal Fevzi Çakmak Cad. 9/4

Çankaya / Ankara

İçindekiler

Önsöz

1 **Ali Suavi** Halûk Kayıcı

11 **Ahmet Ağaoğlu** Kerem Yavaşça

21 **Hüseyinzade Ali** Mehmet Kürşad Yavan

29 **Ziya Gökalp** Mehmet Kaan Çalen

39 **Yusuf Akçura** Şenol Durgun

55 **İsmail Gaspıralı** Büşra Çeliköz

65 **Ömer Seyfettin** Aybige Başeğmez Çetin

77 **Hüseyin Cavid Efendi** Lütviyye Asgerzade

91 **Necip Asım Yazıksız** Hakkı Göker Önen

101 **Sadri Maksudi Arsal** Ertuğrul Eryücel

113 **Hamdullah Suphi Tanrıöver** Merve Gündoğan

123 **Rıza Nur** Göktürk Ömer Çakır

131 **Yahya Kemal** Nurullah Çetin

141 **Fuad Köprülü** Oğuzhan Bilgin

153 **Zeki Velidi Togan** Kutlu Altay Kocaova

171 **Turar Rıskulov** İkbâl Vurucu

187 **Mustafa Kemal Atatürk** Mustafa Tayfun Üstün

199 **Mustafa Fevzi Çakmak** Alihan Limoncuoğlu

205 **Halide Edib Adıvar** Hatice Güzel Mumyakmaz
231 **Arif Nihat Asya** Saadettin Yıldız
245 **Peyami Safa** Emre Kurban
255 **Remzi Oğuz Arık** Özgür Sayın
263 **Hüseyin Nihal Atsız** Yusuf Ziya Bölükbaşı
293 **Nihad Samî Banarlı** Gökberk Yücel
303 **Mümtaz Turhan** Alper Mumyakmaz
321 **Nurettin Topçu** A. Baran Dural
343 **Osman Turan** Halim Alperen Çıtak
353 **İsa Yusuf Alptekin** Ömer Kul
363 **Osman Bölükbaşı** Enes Bahadır Kızak
371 **Alparslan Türkeş** Kürşat Güç
389 **Dündar Taşer** Tunahan Yıldız
399 **Rauf Raif Denktaş** Emine Erden Kaya
413 **Ahmet Kabaklı** Filiz Gülsevin Ersöz
423 **Bahtiyar Vahapzade** Oğuzhan Murat Öztürk
433 **Orhan Türkdoğan** Hayati Beşirli
445 **Cengiz Aytmatov** Metin Savaş
455 **Bahaeddin Özkişi** Hasan Atik
471 **Galip Erdem** İkbâl Vurucu
483 **Erol Güngör** Rüştü Kaya
495 **Turan Yazgan** Ayşe Merve Akbulut
503 **Ebulfez Elçibey** Aqil Semedbeyli
513 **Nevzat Kösoğlu** Elif Tuğçe Özyalçın
521 **Necdet Sevinç** A. Baran Dural
533 **Durmuş Hocaoğlu** Ömer Faruk Ebibli
549 **Kemal Çapraz** Bayram Akcan

Halide Edib Adıvar (1882-1964)*

Halide Edib (Adıvar), 1882'de İstanbul'da Beşiktaş'ta doğdu. Babası II. Abdülhamit'in Ceyb-i Hümayun Başkâtibi Mehmet Edib Bey'dir. Edib Bey, Yanya ve Bursa Reji Müdürlükleri yaptı. Annesi Ali Şamil Paşa ile daha önce bir evlilik yapmış olan Fatma Bedrifem Hanımdır. Küçük yaşta annesini kaybeden Halide, ilk çocukluğunu anneannesi ve büyükbabasının yanında geçirdi. Anneannesi Nakiye Hanım, Nizamizade ailesinden Mevlevi geleneği ile yetişmiş, şiir ve aşk hikâyeleri yazan bir İstanbulludur. Büyük Babası Kemahlıdır. Sultan Reşat'ın Kahvecibaşılığına kadar yükselmiştir. Yazma yeteneğini anneannesinden, ilk millî duygularını ise büyükbabasından almıştır. İlk çocukluğunun geçtiği Mor Salkımlı evde, halk şiirleri, halk türküleri, Battal Gazi, Ebu Müslim-i Horasani ve Türk-Rus Savaşı hikâyeleri dinlemişti. Camii, türbe ziyaretleri, mukabeleler, iftar yemekleri ve bayram hazırlıklarını yine bu evde tanımıştı. Altı yaşında okumayı öğrenmek istedi ve mahalle mektebine başladı. Afrika Seyahatnamesi ve Sergüzeşt-i Mevt ilk okuduğu kitaplardı.

Babasının, annesinin ölümü ile ikinci defa evlenmesi sonrasında tekrar babasının yanına geçmiş, babasının İngiliz terbiyesine duyduğu hayranlık sebebi ile yemesi, giymesi ve her türlü terbiyesi bu şekilde yönlendirilmişti. Kiria Eleni adlı bir Rum'un yönettiği Yıldız yakınlarında bir kreşe tek Türk çocuğu olarak gönderilmişti. İngiliz mürebbiyeden İngilizce, bir İtalyan'dan piyano öğrenmişti.[1]1893-1894'te Üsküdar Amerikan Kız Kolejine yazıldı. Padişah

* Hatice Güzel Mumyakmaz, Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü

1 Halide Edib Adıvar, Mor Salkımlı Ev, İstanbul, Özgür Yay., 1996., s.9-36.; Hicran Göze, Zor Yılların Zor Kadını Halide Edib Adıvar, Boğaziçi Yay., İst. Mart, 2003,s.13-28.; Halide Edib Adıvar, Tatarcık, 2.Baskı, Ekim 2009., İstanbul, Can Yay., s.6.; Halide Edib Adıvar, Vurun Kahpeye, 22.Basım, Ağustos 2018, İstanbul, Can Yay., s.10.; s.8-20.; İpek Çalışlar, Biyografisine Sığmayan Kadın Halide Edib, 2.Basım. Şubat 2011., İstanbul, Everest Yay.,s.1-20.

iradesi ile bir yıl sonra ayrılmak zorunda kaldı. Bu arada evinde özel hocalardan Arapça, İngilizce ve Müzik dersleri aldı. Rıza Tevfik'ten halk edebiyatı, eski Türk edebiyatı ve Fransızca dersleri aldı. Aynı dönemde, İngilizce öğretmenin yönlendirmesi ile John Abot'ın, Mother adlı kitabının çevirisini yaptı ve Sultan Abdülhamit'ten şefkat nişanı kazandı. 1899'da Koleje ikinci kez başladı. Hıristiyan batı kültürünü burada tanıma imkânı buldu. Son sınıf öğrencisiyken Salih Zeki Bey'den Matematik dersleri aldı.

Bu dersler, mistisizm ile pozitivizmi dengelemesini sağladı. 1901'de Amerikan Kız Kolejini bitiren ilk Türk kızı oldu. Aynı yıl, hocası Salih Zeki Beyle evlendi. Ayet ve Zeki isimli iki oğlu oldu. 31 Mart Vakası'nın ardından çocuklarıyla birlikte Mısır'a kaçtı. Bir davet üzerine oradan İngiltere'ye geçti. Bir süre sonra İstanbul'a döndü ve Darü'lmuallimât'ta pedagoji öğretmenliğine başladı (1909). 1909-1911'de kısa sürelerle İngiltere'ye gidip, Isabel Fry'ın misafiri oldu ve İngiliz aydınları ile tanıştı. Bu dönemde kadın ve çocuk eğitimi üzerine durdu. Teali Nisvan Cemiyeti'ni kurdu. Darü'l Fünun'da Cemiyet yararına etkili konuşmalar yaptı. Cemiyet'in açtığı hastanede yaralı askerlere baktı. 1912'de Türk Ocağı'nda görev aldı. Balkan Savaşları, Batıya karşı güven ve inancını yitirmesine sebep oldu. Bu dönemde öğretmenlik ve müfettişlik yaptı. 1916'da Cemal Paşa'nın daveti üzerine Lübnan, Beyrut ve Şam'daki okulları düzenleyip açması için Suriye'ye gitti.[2] Oradayken babasına verdiği vekâletname ile Dr. Adnan (Adıvar) Beyle evlendi. 1918'de Darü'lfünun Edebiyat Fakültesinde Batı Edebiyatı hocası oldu. Fatih, Üsküdar ve Sultan Ahmet mitinglerine konuşmacı olarak katıldı. 1920'de eşi Adnan Beyle Milli Mücadele'ye katılmak için Anadolu'ya geçti. Ordudaki faaliyetlerinden dolayı kendisine önce onbaşı sonra başçavuşluk rütbesi verildi. Cumhuriyet'in ilanı sonrasında Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşunda yer aldı.[3] Mustafa Kemal Paşa ile aralarındaki siyasi ihtilaftan dolayı eşiyle birlikte 1926'da yurt dışında çıktı. Önce İngiltere, sonra Fransa'ya yerleşti.[4] 1930'da konferanslar vererek Amerika'yı dolaştı. Mahatma Gandhi tarafından Hindistan'a davet edildi. 1935'te Hindistan'da Delhi'deki Camia Üniversitesi'ne bir dizi konferans vermek üzere çağrıldı.[5]

[2] Halide Hanımın Suriye'den gönderdiği raporlar için bkz. BOA.DH. FR.00576.0047.001.008.; BOA.DH.ŞFR.00576.0047.001.007;BOA.DH.ŞFR.00576.0047.001.006;BOA.DH.ŞFR.00576.0047.001.004;BOA.DH.ŞFR.00576.0047.001.003;BOA.DH.ŞFR.00576.0047.001.002;-BOA.DH.ŞFR.00576.0047.001.001;BOA.DH. FR.00591.00035.001.001.

[3] Dr. Adnan Beyin, Cumhuriyet Halk Fırkası Riyaset-i Celilesine verdiği 1924 tarihli dilekçede; "Meclis'te cereyan eden vaziyetten dolayı Halk Fırkası'ndan ayrılmak lüzumunu anlamış olduğu ve bundan böyle de idare Cumhuriyetin tam ve kâmil muvaffakiyeti için serbestçe çalışmak emelinde olduğu" ifade edilmektedir. BCA.490.1.0.0.4/578.2299.5./

[4] Doktor Adnan Beyin Türkçe muallimliği ettiği ve başka surette faaliyette bulunduğu hakkında bir malumat olmadığı Paris Büyükelçiliği'nden bildirilmiştir. BCA.490.1.0.0.578.8./2299.5.

[5] Halide Edib, burada oldukça popülerdi. On binlerce izleyici bilet alarak konuşacağı salonları dolduruyordu. Halide Edib Adıvar, Hindistan'a Dair, 1.Basım, İstanbul, Temmuz 2014, Can Yay., s.209. Yazar, bu eserde Hindistan'a dair izlenimlerini anlatmaktadır. Bu eser daha önce Inside India, ismiyle İngilizce basılmıştı. 1938'de Bugünkü Hindistan Başlığı ile Tan gazetesinde tefrika edilmişti. Eksik kalan bu tefrika 1940-41'de Yeni Sabah'ta Hindistan'a Dair ismiyle tamamlanmıştı. s.14.

Atatürk'ün ölümünü müteakiben 1939'da yurda döndü. 1940'da Profesör olarak İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı kürsüsünü kurmakla görevlendirildi. Türkiye'nin ilk kadın profesörüydü.[6] 1950'ye kadar bu görevi yürüttü. 1950-1954'te Demokrat Parti listesinden bağımsız İzmir Milletvekili oldu. 9 Ocak 1964'te İstanbul'da öldü. Merkez Efendi Mezarlığı'na gömüldü.[7]

İlk yazılarını Halide Salih ismiyle kaleme almıştı. İlk yazıları, kadın eğitimi ve psikolojisi üzerineydi. Daha sonra sosyal meseleler üzerine yazmaya başladı. Bazı eserleri, yabancı dile çevrilmiş bazılarını ise kendisi çevirmiştir.[8]

Halide Edib'te Şark, Garp ve Türkler

Halide Edib, gerek aile hayatı gerek eğitimi gerek dönemin şartları açısından Şark ve Garbı hayatında mecz etmiş münevverlerdendir. Kendisi de

[6] Halide Edib, akademi dünyasının klasik süreçlerinden geçmemişti. Yeni kurulan İngiliz Dili ve Edebiyatı kürsüsünün başına getirilmesi dedikodulara yol açmıştı. Bununla birlikte Osmanlı döneminde üniversitede hocalık yapmış, ABD ve Hindistan üniversitelerinde misafir konferansçı olarak ders vermişti. Öyle ki yurt dışından profesör ve okutmanlar getirerek bölümü gereğince kurmuştu. Çalışlar, a.g.e., s.409-410.; Halide Edip'e ödenen maaşla ilgili bir belge; 8/1/1940 tarih ve 2/12575 sayılı kararname ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde İngiliz Edebiyatı tarihi hakkında konferans şeklinde ders verdirilmek suretiyle çalıştırılan Halide Edib Adnan'ın bu hizmeti Haziran ve Temmuz 1940 ayları zarfında devam etmiş ve mezkur hizmet bilahare 3888 sayılı kanunla daimi kadroya alınmış olduğundan karşılığı 1940 Mali yılı Maarif Vekaleti Bütçesinin 687. Faslının 7.tertibinden tesviye edilmek üzere adı geçen Halide Edib Adnan'a 1 Haziran 1940'dan 24 Temmuz 1940 tarihine kadar okuttuğu derslere mukabil ayda üç yüz lira hesabı ile ücret verilmesi; Maarif Vekilliğinin 24 Ağustos 1940 tarih ve 4102/69/2410 sayılı tezkiresi ile yapılan teklifi ve Maliye Vekilliğinin 4/12/1940 tarih ve IIII4/3/5639 sayılı mütaleanamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 17 Kanun-ı Evvel 1940 tarihinde kabul olunmuştur. BCA.030.18.01.03.93.16.1

[7] Halide Edib Adıvar, Tatarcık, s.6.; Halide Edib Adıvar, Vurun Kahpeye, s.10.; Halide Edib ve Adnan Adıvar, gurbetten dönüşte üniversite kürsülerinde yeni kuşaklarla beraber olmuşlardır. Halide Hanım, DP iktidarını heyecanla karşılamıştı. Eşinin 1955'te vefatından sonra giderek yalnızlaşmıştı. Ölümüne yakın hafızası giderek kötüleşmişti, son romanı hastalığından duyduğu maddi ıstıraplar üzerine yazmaktaydı fakat tamamlayamamıştı. Göze, a.g.e.,s.53.

[8] Eserleri: Heyula (1324), Seviye Talip (1326), Harap Mabetler (1326), Yeni Turan (1329), Handan (1331), Kenan Çobanları (1334), Dağa Çıkan Kurt (1338), Mev'ud Hüküm (1917), İzmir'den Bursa'ya (Falih Rıfkı ve Mehmet Asım ile birlikte) (1338), Ateşten Gömlek (1339), Kalp Ağrısı (1340), Raik'in Annesi (1342), Vurun Kahpeye (1926), Memories (1926), Zeyno'nun Oğlu (1928), Sinekli Bakkal (1935), Yol Palas Cinayeti (1937), Maske ve Ruh (1937), Sonsuz Panayır (1946), Döner Ayna (1954), Akile Hanım Sokağı (1958), Hayat Parçaları (1963), Sevda Sokağı Komedyası (1972), Çaresaz (1972), Kerim Ustanın oğlu (1974).
Memoirs (1926), Mor Salkımlı Ev (1963), The Turkish Ordeal (1928), Türk' ün Ateşle İmtihanı (İstanbul 1962); Amerika›daki konferansları Turkey Faces West (1930), Hindistan'daki konferansları Conflict of East and West in Turkey (1935) adıyla yayımladı. Büyük ölçüde yabancı ülkelerde verdiği konferanslarından faydalanarak Türkiye'de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri (1955) Hindistan intibaları Inside India (1938) adıyla yayımlandı. Ayrıca İngiliz Edebiyatı Tarihi 3 Cilt (İstanbul 1940, 1943, 1949)., Çevirileri; İslam (Henri Masse, Fransızca'dan İngilizceye) (1938), Shakespeare, Hemlet (Vahit Turan ile) (1941), Nasıl Hoşunuza Giderse 1943, Corialanus (1945), Antonius ve Kleopatra (Mina Urganla 1949), Hayvan Çiftliği (1954), Gizli Belde (1928), Osmanlı Şiir Tarihi (1943)., İnci Enginün, "Adıvar Halide Edib", İslam Ansiklopedisi, C.1, TDV Yay., 1988, s.377.

her münevver Türkün, kültür ve tahsil açısından Şarkla Garbın bir terkibi olduğunu düşünmektedir.

O'na göre, Garp medeniyetinin hâkim vasfı maddeye dayanmasıdır. Bu husus artık hiçbir itiraza maruz kalmadan kabul edilmektedir. Şark ise manevi kıymetlere bağlılık olarak tarif edilmektedir. İnsan nasıl vücut ve ruhun bir terkibi ise bütün ehemmiyetin yalnızca ruha verilmesi Şark'ta kötü neticeler doğurmuştur. Şark'ın maddi kıymetleri hiçe sayan tavrı hem hükümdarları hem de Garplı müstevliler tarafından istismar edilmiştir. Garp medeniyeti Şark'tan sonra başlamış, ondan bir hayli esaslar almıştır. Yedi harikadan hiç biri Garbın üretimi değildir. Ancak Garp Medeniyetini Şark'tan ayıran hukuk anlayışlarıdır ki Garbın hukuku insan temellidir ve halkın az çok muvafakatini ister. Şark'ta ise hukuk Allah'tan gelir ya da ilahi bir vasıf taşıyan hükümdar iradesi ile vücut bulur.[9] Garplının yarattığı servet sınıfı halkı istismar etmekten çekinmemiştir. Bu sebeple servetle emek arasındaki mücadele Garpta çok erken başlamıştır. Şarkta bazı fertlerin insan ruhunun yükselmesi için canını vermesi gibi Garpta da bazı âlimler daha iyi dünya yaratmak için canlarını feda etmişlerdir. Bununla beraber kıtalardaki milyonlarca insan Garbın yaşadığı Avrupa kıtasının hizmetkârı olmuştur. Kudret ve servete hayranlık ya da daha medeni bir dünya yaratma inancından Garp zihniyetine "âşık olanlar", Garbın insanlık için her sahada elzem kıymetlere sahip olduğunu iddia ederler. Eğer insan ruhtan tecrit edilebilse, üstün bir "hayvan" gibi sadece maddi ihtiyaçları olsa o zaman tek başına Garbın üstünlüğünden söz edilebilir. Garplı âlimler, Garbın bu maddi ve manevi muvazenesinin bozulmasına çözüm aramaktadırlar. Şarkla Garp arasındaki temel farklar, devlet tesisi, kültür tekâmülü ve sosyal hayatlar üzerinden anlaşılabilir.[10]

Osmanlı Devleti de kuruluşundan "İnhitat"[11] devrine kadar hem Şarkın hem Garbın etkisinde kalmıştır.[12] İnhitat devrinde Şarkın en geri ve köhne taraflarına kayıldığı zaman Garp lehinde kuvvetli bir reaksiyon olması ve bunun neticesiyle daha geniş adımlarla yürünmesi tabiiydi. Fakat bütün bu devirlerde ne Şark ne de Garp mukallitliği gibi iptidai bir vaziyet olmamıştı. Türkler her iki taraftan aldıkları esasları tatbik ve ölçülü surette mecz etmiş, bu açıdan Şarkta görülmemiş kendine mahsus bir olgunluk göstermişti. Öyle ki Garptan alınan bazı mukallitliklerde dahi köklerini

9 Halide Edib Adıvar, Türkiye'de Şark-Garp ve Amerikan Tesirleri, İstanbul, Can Yay., 2009, s.206-207.

10 Adıvar, Türkiye'de Şark-Garp…., s.32-33.

11 Gerileme, çökme.

12 Adıvar, Türkiye'de Şark-Garp…., s.62.

koparmayan kendi yolunda ileri doğru tekâmülünde şahsiyetini ve vakarını muhafaza ederek yürüyen bir millet manzarası arz ediyordu.[13]

Garp medeniyeti çeşitli milletlerin katkısı ile oluşmuştur. İngiliz, Fransız, İtalyan'ın sanatta, ilimde ve insanlığa mal olmuş fikri ilerlemeleri vardır. Milli olan tarafları sırf kültürlerinin ve hususi hayatlarının bazı cephelerinden ibarettir.

İlim ve fikir bakımından hepsi Garp Medeniyetinin birer parçasıdır ve ancak bu parçaların terkibinden Garp Medeniyeti bir bütün olarak idrak edilebilir. Bu medeniyete geç iltihak eden bir millet, bu medeniyetin hem takipçisi hem de bir parçasıdır. Geç iltihak edenler için "bir örneklik" ya da "topyekûn taklit" Garbın ruhuna terstir.[14]

Zamanla değişmeyen ve insaniyete elzem olan kıymetler, Garp'ta olduğu kadar Şarkta da vardır. Garptan gelen fikir veyahut teknik ilerlemelerle muhtelif cereyan ve ideolojileri gözden geçirirken Türkiye nereye gidiyor? sorusu sorulmalıdır. Şarktaki hareketler de gözden kaçırmamalıdır. Bunların geri veya ileri olanları objektif bir bakış açısıyla ayırt edilmelidir. Çünkü Şark da Garba tesir edebilmekte, Şark da Garp kadar büyük bir devrin arifesindedir.

Bir dönem Hindistan halkı açlık ve sefalet içindeyken Mahatma Gandhi'nin önderliği ile bir hayli zengin orta sınıfın, ilim adamlarının feragat ve gayreti ile İstiklâl için mücadelesini kazanmış ihracat yapabilecek seviyeye gelmişti. Üç yüz elli milyon halkı doyurmakla kalmamış, sanayi için makineleşmiş, büyük makinist ve ustaları yetiştirmişti.[15]

Garbın insanlığın siyasi tekâmülü için elzem telâkki ettiği kıymetleri Tanzimatçılar, imkân dairesinde ülkeye uygulamaya hatta fikir olarak yaymaya çalışmışlardır. Ancak Garbı kendilerinden üstün görmemişlerdir aşağılık duygusuna kapılmamışlardır. Esasen Tanzimatçılar Garp medeniyetinin mekanik tarafıyla sanayi ve ticarete ait kısımlarıyla meşgul olmamışlardı. Onlar, Garba akıllı, çalışkan ve işbirliği yapmak istenilen bir komşu nazarıyla bakmışlardır.

İttihatçılar, Garbın daha çok materyalist inkişafı ve teknik başarıları üstünde durmuşlardır. Şarkın hatta Türkiye'nin geri kaldığını fark etmişlerdir. Bu maddi eksikliği süratle onarmak ihtiyacını hissetmişlerdir. İttihatçılar da Tanzimatçılar gibi siyasi gayelerini Garpten aldılar. Garbın ferdiyetçi temayülü yanında yeni bir devlet sistemi ideali kendini gösterdi. İttihatçıların siyasi felsefesini bu devrin terkipli kafasına mâlik olan Ziya

[13] Adıvar, Türkiye'de Şark-Garp…., s.272-273.
[14] Adıvar, Türkiye'de Şark-Garp…., s.21.
[15] Adıvar, Türkiye'de Şark-Garp…., s.330-332.

Gökâlp, "Fert yok, cemiyet var; hak yok vazife var" diye ifade etmişti.[16] Siyasi demokrasi, Garp tesirlerinin hâkim olduğu günlerde dahi zaman zaman "istibdat" zihniyetinin yere vurduğu veya bir müddet için durdurduğu bir olaydır. Tanzimat devrinde epeyce derinlere giden bu istek, Sultan Abdülhamit devrinde büyük darbe görmüştür. Daha sonra İttihatçılar, daha seri ve büyük adımlarla Garbe dönmüşlerdir. İstiklâl Mücadelesi, Amerika'nın İstiklâl Mücadelesindeki hür ruhunu andıran iyi veya kötü hakiki bir demokrasi olarak tarihimizde var olmuştur. Cumhuriyet devrinde, bir aralık siyasi demokrasinin inkişafı durmuştur. 1945'ten sonra Amerika ile siyasi kader ortaklığı tesis edildi. Bu dönemde siyasi demokrasinin vasıl olunmuş bir gaye değil, hür cemiyetin tekâmülü sayesinde ulaşabileceği bir ideal olduğu düşünülmemişti. Amerika bünyesinde Garp demokrasilerinden bilhassa İngiltere'den alınmış esaslar, biraz da Fransız İhtilâlinin tesiriyle gelen hususlar bulunmasına rağmen Türkiye'nin siyasi ve diğer yönleri ile bünyesine intibak ettirmeye çalıştığı kısımlardan farklıdır.[17]

Bu millet, altı asır süren başka başka hatta zıt unsurlardan teessüs eden bir İmparatorluğun varisiydi. Bütün bunları bir buçuk asra yakın bir zamandan beri Garp tesirleri altında sezmiş, değişmelerinde bu olgunluğu tekrar tekrar göstermişti. Garba doğru gelişme hükümet ve orduda olmakla be-

[16] Adıvar, Türkiye'de Şark-Garp….,s.152. Tanzimat, "yenileşme" sürecinde eski ve yeniyi bir arada bulundurmuştur. Türk Edebiyatı ise yenileşme sürecinde aşırı batı mukallitliğini hicveden eserler vermiştir. Hindistan'da bu fikri Müslüman şair Muhammet İkbal savunmuştu. Halide Hanım Hindistan'a Dair'de bu her iki bakışın mukayesesini yapmaktadır. Halide Edib Adıvar, Hindistan'a Dair, s.88-89. Halide Edib, 1935'ten itibaren davet edilerek bulunduğu Hindistan'da İngiliz emperyalizmine karşı Hintlilere destek olmuştur. Burada konferanslar vermiş ve Milli Mücadeleyi anlatmıştır. Hindistan'ı anlatırken, Hindu ya da Müslüman bütün Hindistan halkının birliği düşüncesini işlemiş ve arzu etmiştir. Türkiye'yi sevmenin garip bir şekilde Hindu ve Müslüman Hindistan gençliğini bir araya getirdiğinden bahsetmiş ve İnkılâpçı Türkiye'nin, Şark milletlerine emsal olması bakımından Hindular tarafından daha çok sevildiğinden bahsetmiştir. Vatan mefhumu üzerinden Hindu ile Müslümanın birleşmesinin İngiliz idaresi için tehlikeli olduğunu ifade etmiştir. Adıvar, a.g.e., s.42-43. Adıvar, Hindistan'a dair de Gandhi başta olmak üzere Dr. Ensari, Muhammed İkbal gibi bir çok ünlü ismi, yerli halkı, bölgeyi ve üniversiteleri anlatmaktadır. Burada toplumsal cinsiyet, sınıf, sömürgecilik ve oryantalizmin de eleştirisini yapar. Eser, bir biyografik sözlük ve seyahatname olarak da değerlendirilmektedir. s.208-209. Hükümetin Adıvar, ailesini yurt dışındayken takip ettirdiği ve Hindistan'daki konferansları ile ilgili olarak Hariciye Vekâleti'nden gönderilen raporda; "Gandhi'nin hayatını yazmak için gittiği, Bombay İslam Darülfünun'un arzusu ile İnkılâbımızın Şarktaki tesirleri ile ilgili İngilizce konferanslar verdiği ve bunların lehimize olduğu haber alınmıştır" denilmektedir. BCA.030. 10.00.00.84.554.10.07./13.4.1935.; Benzer bir belgede; Haydarabad'ta bulunan Halide Edib'in verdiği konferansların devrimizden yana olduğu anlaşılmıştır, denilmektedir. BCA.030.10.00.00.84.554.10.05.

[17] Adıvar, Türkiye'de Şark-Garp…., s.274-275.

raber halk nezdinde ve münevverler arasında derin bir hayal kırıklığı vardı. Yunan işgalinin olduğu yerlerde halka zulüm ve baskı yapılıyor Garp hükümet ve basını susuyordu. Bu durum Garplılaşma hareketine de darbe vurmuştu. Garba karşı bu süreçte oluşan aleyhtarlık, Rus dostluğunu savunmaya, kısmen Karl Marx'a yönelmeye dönüşebildiği gibi emperyalizme ve "Garp ölmelidir" söylemine de dönüşebilmişti. Türkiye yüzünü Garba çevirmeliydi. Garp ölürse, Şark ve Türkiye yaşayabilecekti.[18]

Garp 18. yüzyıldan itibaren Şarka tepeden bakmış, Şarkıları iptidai olarak değerlendirmişti. İnsan haklarını kendi içinde uygulamış, sosyal adalette Şarktan üstün bir vaziyet almıştı. Garp, bugün 18 ve 19. Yüzyıldan farklıydı. Yeni vaziyetler karşısında yeni şekiller ve tedbirler almaya çalışıyordu. Fikir hürriyetine taraftardılar. Hatta tahsil ve terbiyesine esas edinmişlerdi. Bununla birlikte totaliter rejimlerin makineleşme ve milletleri kuklalaştırmasına Garp medeniyeti daima muarız kalmıştı.[19]

Halide Edib'e göre; rejimler zamanla değişebilir fakat milletler bakidir. Sadece yaşayanlar arasında değil, ölmüşlerle bugün yaşayanlar ve yarın doğacaklar arasında hükümleri baki kalacak kutsiyette bir kontrat hazırlamalıdır. Ölülerin bıraktığı kontratı, emanet ettikleri kıymetleri daima korumak zorunludur. Ananeler ve miras nesilden nesile geçerken, onların ilim ve fazilet duygularını hatta insan münasebetlerindeki medeni ve daimi taraflarını sadece seçmek değil, maddi ve manevi sahada başarılar ve kıymetler ilave ederek geleceğe bırakılmalıdır. Bunu yapabilmek için içtimai manada nizamı bozmayacak bir fikir hürriyeti gerekmektedir.[20]

Realist Bir Münevver Aksülameli: Milliyetçilik

Halide Edib, milliyetçiliği "Türkizm" diye de adlandırmaktadır. Bu fikir, Osmanlı son döneminde önce Hıristiyanların ayrılığı, sonra Türk olmayan diğerlerinin ayrılıkçı tutumu sebebiyle daha ziyade münevverler arasında aksülamel[21] olarak ortaya çıkmıştır. Münevverler, Türk veya Türkleşmiş unsurları son çare olarak görmekte, bunlarla genç bir Türkiye yaratılabileceğini düşünmekteydiler. Münevverler, dünya olayları arasında müessir görünen ve Türkiye'ye sızan ideolojileri denemek mecburiyetindeydiler. Gökalp'in söylediği gibi, memleketteki unsurlar, Garp medeniyetine, İslâma ve Türklüğe bağlılık gösterselerdi Türkiye'ye kıymetli bir destek olabilirlerdi. Türk har-

18 Adıvar, Türkiye'de Şark-Garp…., s.184.
19 Adıvar, Türkiye'de Şark-Garp…., s.185.
20 Adıvar, Türkiye'de Şark-Garp…., s.330.
21 Reaksiyon.

sını benimsemiş fakat dini Müslüman olmayanların da desteği olsa ülkenin birliği ve gücü başka olurdu. Türk milliyetçiliği diğer milletlerin memleketi parçalamaya matuf milliyetçiliğine aksülameldi.[22]

İttihad ve Terakki zamanının siyasi, içtimai, harsi üç esasa dayanan ideolojileri sırası ile milliyetçilik, Pan Turanizm ve Pan İslamizmdi. Bu üçünün de sadece dil ve harsta, içtimai hayatta müessir olan kısımlarını, daha fazla edebiyatın içinde değerlendirmek doğru olurdu.

Milliyetçilik tabii olarak realiteye cevap verebiliyordu. İttihatçılar gerek iktisadi alanda gerek eğitimde başarılı "inkılâplar" gerçekleştirmişlerdi. 1914'te Kapitülasyonların kaldırılmasından sonra Türkiye iktisadi hayatı teşkilatlanmaya başlamıştı. İmtiyazların ilgası, müsavi vergiye tutulması neticesi ile ecnebilerin iktisadi sahadaki mübalağalı üstünlüğü kuvvetini kaybetti. İthal edilen yiyecek maddelerine konulan gümrük tarifesi köylüye o zamana kadar görülmemiş bir kazanç temin etti. Dışarıdan gelen mamulata konulan yüksek gümrük de Türkiye'de mevcut mamulat fabrikalarına kalkınma imkânı verdi.

1916'da Türkiye'de bütün ecnebi şirketlerin Türkiye'deki işlerini Türkçe yapmalarını emreden kanun, Türk gençliğine bir iş sahası açtığı gibi onlara tecrübe de kazandırdı. Ticaret ve sanat mektepleri açıldığı gibi Türk çocukları çeşitli alanlarda yetiştirilmek üzere yurt dışına gönderildi. İlk Türk Bankası (National Credit) bu devirde açıldı. Kooperatifler ve esnaf birlikleri tesis edildi. Bununla birlikte iktisadi ve ticari kabiliyetlerden ziyade sırf kudret partisine intisaplar sayesinde "yarı pişmiş" iktisatçılara kâr meydanı açıldı. Makul ve itidal içinde işlemesi gereken devlet kontrolü bu sebepten umumi efkârda hayli düştü.

Halide Hanıma göre Enver Paşa, halifenin etrafında bütün Müslümanları toplamak üzere bu fikrin kuvvetli bir savunucusu olmuştu. Ancak O'na göre İmparatorluk haricindeki Müslümanları toplamak bir tarafa imparatorluk aleyhinde silah kullanmasına mani olamamıştı. Manevi bir birlik hareketi de yaratılamamıştı.[23]

Turancılık (Panturanizm) ve Yeni Turan

Halide Edib, Enver Paşa için Pan İslamizmin olduğu kadar Turancılığın (Pan Turanizm) da önemli bir savunucusu demektedir. Turancılık Türkiye haricinde Türk ırkından olanlarla bir birlik yaratmak istiyordu. Balkanlar-

[22] Adıvar, Türkiye'de Şark-Garp…., s.131-133.
[23] Adıvar, Türkiye'de Şark-Garp…., s.134-136.

daki Pan-Slavizmin aksülameli gibiydi. Fakat siyasi bakımdan faydasızdı. Pan-Slavizm nasıl Balkanları ele alamadıysa Turancılık da mümkün olmayan bir hayaldi. Doğru ya da yanlış Rusya'dan ayrılan ırkdaşlar, Turan birliğinden ziyade Türkiye'den toprak koparıp kendilerine ilhak etmek hayaline kapılmışlardı. Erzurum'un şive olarak Azerbaycan'ın bir parçası olması gerektiğini savunanlar vardı. Öyle ki Asırlarca Rus hâkimiyetinde kalan ırkdaşlar, Türkiye'nin kendilerini Rus boyunduruğundan kurtarmasını kendi topraklarından onlara parçalar vermesini ve belki de kendilerinin Türkiye'de hâkim rol oynamasını tahayyül ediyorlardı. Sırf Rus düşmanlığından yahut komünizm aleyhtarlığından dolayı Turancılığı, bir zar gibi atmak hülyasını taşıyan garplı müttefikler hatta Amerika bunun çok tehlikeli bir oyun olduğunu bilmeliydi. Çünkü herhangi bir vesile ile Türkiye Türklerini zaafa uğratmak Şarktaki dengeyi belki asırlar boyunca alt üst edebilirdi.

Turancılık, kuvvetli bir cereyan olarak sadece siyasi sahada değil, dil ve edebiyatta da önemli rol oynuyordu. Dil ve edebiyatta, folklorda çok faydalı oldu.[24] Birinci Cihan Harbi'nde Türkiye, kimsenin beklemediği büyük rol oynamıştı. Almanya, Türkiye'yi Pan-İslamizm ve Pan Turanizm vasıtasıyla hasımlarına karşı kullanmak istemişti. Cihat ilanına rağmen, İtilaf ordularındaki Müslümanlar Türkiye'ye karşı dövüşmüşlerdi. Pan Türkizm vasıtasıyla Almanya, Rusya'yı parçalamayı umuyordu ki bu da boşa çıkmıştı. Rusya'nın Türk ve Turanî bölgelere ayrıldığı takdirde hükümet reisi olmayı düşünen beş on tanınmış şahsiyet müstesna Rusya'daki Türkler arasında isyan benzeri bir şey görülmemişti. Belki imkânı da yoktu fakat Türkiye'nin askeri kudreti, Türk'ü "aşağılama" temayülünü değiştirdi. Rus ihtilalinin kaderini değiştiren şüphesiz Çanakkale mukavemetinin uzunluğu ve şiddetiydi.[25]

Halide Edib, 1912'de Tanin gazetesinde tefrika edilmiş olan Yeni Turan isimli eserini kaleme aldı.[26] Eser, yirmi yıl sonrasının yani 1932 Türkiyesi'nin politik ve sosyal gelişmesini tasavvur eden siyasi ve ideolojik bir

[24] Adıvar, Türkiye'de Şark-Garp…., s.135-138.

[25] Adıvar, Türkiye'de Şark-Garp…., s.149.

[26] Tanin gazetesinde 7 Eylül 1912'de tefrika edilmeye başlanmış, 25 Teşrinievvel 1912'de tamamlanmıştır. eresearch.ozyegin.edu.tr.20.9.2018; Eser 1913'te Türk Yurdu yayınlarından kitap olarak çıkmıştır. Eseri roman olarak kabul edenlerin yanı sıra uzun hikâye diyenler de bulunmaktadır. Bu durum, söz konusu iki türün de uzun anlatıma dayalı edebi türlerin başında gelmesi ve hep bir arada kullanılmasına dayandırılarak açıklanmaktadır. Yeni Turan romanının, Halide Hanıma diğerlerinden farklı bir dikkat uyandırdığından bahseder. Yahya Kemâl, Siyasi ve Edebî Portreler, 2.Baskı, İstanbul, Baha Matbaası, s.30. Türkân Gözütok, "Yeni Turan'da Millî Kimlik Sorunu", Turkish Studies International Periodical Fort the Languages, Literature and History of Turkish or TurkicVolume 5/2 Spring 2010,

hikâye olarak tanımlanmaktadır.[27] Eserde yönetimde, eğitimde, mimaride, sanatta, hayatın her alanında Türklük ve İslâm bilincinin olduğu, içinde Türkler dışında başka unsurların da hür bir şekilde yaşadığı "ideal" bir ülke tasavvur edilmektedir.

Daha önce Handan da inşa edilmeye çalışılan idealist kadın figürünün, tam olarak "Kaya" ile Yeni Turan'da, vücut bulduğu anlatılmaktadır.[28] Bu kadın Türkçülük fikrine inanmış, bilgili, topluma faydalı idealleri ile yaşamayı, savaşmayı ve ölebilmeyi tercih eden bir figürdür.

Yeni Turan'da savunulan Turan fikrinin devrin Türkçülerinin Türkiye dışındaki Türklerle birlikte olma fikrinden farkı, Osmanlı İmparatorluğundaki Türklüğe ve Türk hâkimiyetine dayanan bir uyanıştır. Devlet, bu çerçevede yeni bir ruh ve uyanış sağlayacaktır. Halide Edip, burada İslam'ın da halk arasında ilim ve irfanla yoğrularak canlandırılmasını işleyecektir.

Ziya Gökâlp'in de o dönemde işlediği bu fikirlerin, eserde vücut bulması Halide Edib'e "Türklerin anası", "Büyük kadın" unvanını kazandıracaktır. Halide Edib, cemiyetteki değişimin eğitim, öğretimle ve kadının desteği ile olacağına inandığı için "Yeni Turan" diye tasvir ettiği "Yeni Türkiye" kurulurken kadına eğitimci bir sosyal rol vermiştir. Yeni Türkiye'yi kuranlar, Oğuz, Kaya, Ertuğrul ve Sungur'du. Bunlar kendi teşkilatlanmalarını kurarak düşüncelerini memlekete yaymaya çalışan kimselerdi.[29]

Yeni Turan, Yeni Osmanlılar ve Yeni Turan Partisinin mücadelesini anlatmaktadır. Yeni Osmanlılar Partisinin Başkanı Hamdi Paşa yeğeni Asım'la

[27] İnci Enginün, Halide Edib Adıvar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Matb., 1978,s.127.

[28] Enginün, a.g.e.,s.128.

[29] Enginün, a.g.e., s.130.; Halide Edib, Balkan Savaşları sonrasında konferanslar ve yardım faaliyetleri ile ilgileniyordu. Türk Ocağı çevresi O'na ilham kaynağı olmuştu. Ziya Bey, Halide Edib'i sık sık evinde ziyaret ediyordu. Gökalp'in başta Yeni Turan olmak üzere ilk eserleri üzerinde etkisi olmuştu. Yeni Turan, herkesin, Türkçülerin ve Türk Ocağı çevresinin dikkatlerini üzerine toplayan kadındı. İttihat Terakki'ye bağlı Ahmet Ağaoğlu ile İttihat Terakki'den uzaklaşmış Halide Edib arasında şiddetli bir kavga vardı. Ağaoğlu'na göre, "İttihatçı olmayan bir kişinin milliyetperver ve Türkçü olması imkânsızdı". Bu sözün muhatabı Halide Edib'ti. Ahmet Bey ve O'nun gibi düşünenler ve Halide Edib gibi İttihatçılıktan uzaklaşan Türkçülerden oluşan iki gurup Türk Ocağı'nı ikiye bölmüştü. Halide Edib ve Mehmet Emin, İttihat ve Terakki'nin Ermenilere karşı tutumunu reddettikleri için Merkez-i Umumi'nin gözünden düşmüşlerdi. Bu dönemde Maarif Nazırı Şükrü Beyin vakıf okullarını merkeze bağlamak istemesi sebebiyle araları açılmıştı. Ziya Gökalp'in de bu fikri desteklemesi ile araları açılmıştı. Suriye'den dönüşünde ise barışmışlardı. Göze, a.g.e.,s.53.; aynı konu Yahya Kemal Bey tarafından da aktarılmaktadır. Bkz. Siyasi ve Edebi…, s.35.

birlikte karısının ölümünden sonra kendisini parti çalışmalarına vermiştir. Yeni Turan Partisi kurulup ortaya çıkınca, onlarla mücadele etmek için her türlü vasıtaya müracaat etmiştir. Eserde Osmanlı toplumundaki eski yeni çatışmasını doğuran ve besleyen ana meseleler üzerinde durulmuştur. Osmanlı İmparatorluğunu yaşatmak, onun tekrar canlanması için iki partinin seçtiği farklı yollar ve mücadeleler ortaya konulmuştur. Yeni Turan Partisi İttihat ve Terakki'nin devamı ve Yeni Osmanlılar ise muhafazakâr grubu temsil etmiştir.

Halide Edib, Yeni Turan'da, Türk kimliği ve Turan idealini simgeler, semboller ve idealist kadın figürü üzerinden aktarmaya çalışmıştır. Yazar burada, Meşrutiyet sonrasının siyasi ortamını İttihat ve Terakki ve karşısındaki Yeni Osmanlılar Partisi üzerinden kurgulayarak karşılaştırmaya tabi tutmuştur. İttihat ve Terakki milliyetçi bir söylem içerisinde Türklüğe ve Türk ırkına önem vererek adem-i merkeziyeti[30] hatta federasyonu savunurken karşısındaki Yeni Osmanlılar merkeziyeti ve bütün unsurların birlikteliğini savunuyordu.

Yazar, iki farklı görüşü karakterleri konuşturarak mukayese etmiş, eserin baş kadın kahramanı Kaya ve onun etrafındaki genç idealist Türkçü karakterlerin fikir ve faaliyetleri ile İttihat ve Terakki siyasetini ve Türk milliyetçiliği fikrini desteklemiştir. Yazarın eseri kaleme aldığı tarihlerde Türk Ocağı'nda görev alması, Türk Ocağının önemli isimleri ile temas halinde olması ve Balkan Savaşlarının da bu tarihlerde vuku buluyor olması O'nun Türk kimliği, milliyetçilik, Turan idealini ele alarak bir eser veriyor olma sebebi olmalıdır. II. Meşrutiyet dönemi fikir akımlarından Türkçülüğün ve Türkçülerin eğitim, kadın gibi konularda gelenek ve modernleşmeyi bir arada yürüten fikirleri, Halide hanımın da batı ve doğu kültür ve eğitimini bünyesinde barındıran bir Türkçü kadın olarak bütün bunları mecz etmiş olması muhtemeldir. Yazarın 1909-1911 arasında İngiltere'de (eğitimci, sosyal aktivist, liberal entelektüellerin dostu ve aynı zamanda anti-mili-

[30] Prens Sebahattin ile İttihatçılar arasına giren "Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet" fikri, batıdaki ilerlemenin temeline ferdi teşebbüsü koymaktadır. Ancak Osmanlı Devleti'ni kurtarmak için II. Meşrutiyetin ilanını ve II.Abdülhamit'in tahttan indirilmesini bunun içinde gerekirse yurt dışından destek alınmasını savunmuştur. Dışarıdan destek almak fikri İttihat ve Terakki Kongrelerinde reddedilmiş ve Ahmet Rıza'nın Aguste Comte temelli toplumcu ve dış desteği reddeden görüşleri kabul edilmiştir. Halide Edib de batıyı tanıyan bir yazar olarak, batının temelinde ferdiyetçilik olduğunu görerek bu fikri savunmuştu. Ancak Adem-i Merkeziyetin savunulmasındaki temel sebep ayrılmak üzere olan İmparatorluğu federasyon üzerinden bir arada tutma çabası olmuştur.

tarist, feminist ve sosyalist hareketlerle ilgili bir kişilik) İsabel Fry'ın[31] yanında bulunmuş olmasının ise 1911-1912'lerde bir kadın cemiyeti kurmasına ve kurguladığı ve etkilendiği bir Türk feminizmi eserinde işlemesi muhtemeldir. Bunun yanısıra Türk kadın hareketi II. Meşrutiyet döneminde fikir ve aksiyon olarak da başlamıştır ve canlıdır.[32]

Eser, Yeni Osmanlıcıların en güçlü siması olarak kurgulanan Hamdi Paşa'nın yeğenine evdeki bütün muhalefet ve kötülemelere rağmen İttihatçıların oluşturduğu yeni dil akımının, okullarındaki yeni dil öğretiminin, Türk ırkı azalıyor ihtarının, "Türk kadını uyanıyor, uyansın!" şeklindeki Avrupa'dakinden farklı bir Türk feminizminin ilgi çekici olduğunu söyletiyordu.[33]

Yeni Osmanlıların çoğunluğuna rağmen, Meclis'te "Yeni Turan" umumî efkârın sevgilisi olmaya başlamıştı. Okulları, kurumları, gece salonları, yardım sevenler, nüfusu artırma, genel sağlık kulübü, Türk edebiyatı ve Türk olan her şeyden yana olanlar ve gazeteleri ile her alandaydı. En göze çarpan şeyi, Türk kadın kurumlarıydı. Yeni Turan, kadınları okutuyor, kadınları erkeklerin yanı başında çalıştırıyordu. Yeni Turan kadınlarının kıyafeti, sadeleşmiş, değişmiş, modaya hiç uymuyordu. İnce, zarif, sanatkâr çarşafları ve tuvaletleri ile evlerinin bir süsü erkeklerinin sevda amaçları olan kadınlara karşılık; Yeni Turan'ın öğretmenlik eden, ağırbaşlı karakterli, bir muharebe olur olmaz Arap savaşçıları gibi Mehmetçiklerin yaralarını sarmaya giden, ordunun dikişini dikmek için kadın çalışma yurtlarında çalışan, eski Türk işleme sanatlarını ekonomik insancıl, bilimsel ve daha bir sürü yönlerde uygulamaya çalışan kadınları vardı.[34] Yeni Turan, kadını bir süs, bir biblodan, yararlı çalışkan bir toplum elemanına, arkadaş ve her şeye dönüştürmüştü. Üzerlerinde eski Tatar Türklerini hatırlatan kurşunî bir manto, başlarında beyaz yumuşak bir örtü, ayaklarında sade kalın ayakkabılar, ellerinde iş torbaları ile yurt ve çocuklarından başka bir şey düşünmeyen bu kadınlarda Yeni Osmanlılar Partisinin çekiciliği yoktu. Bu kadınlar, Yeni Turan'a seçim zaferini sağlayacaktı. Öyle ki fakiri ve hastası

31 libquides.ioe.a.c.uk/Isabel Fry.20.9.2018

32 Bkz. Şefika Kurnaz, Yenileşme Sürecinde Türk Kadını 1839-1923, 2.Basım, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2011.; Serpil Çakır, Osmanlı Kadın Hareketi, 5.Basım, İstanbul, Metis, Kasım 2016.; Zafer Toprak, Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay., 2014.

33 Adıvar, Yeni Turan/Raki'in Annesi, Beşinci Baskı, İstanbul, Atlas Kitabevi, 1982., s.14-15.

34 Adıvar, Yeni Turan, s.17.

olan her mahalle Yeni Turan Yardımsevenlerince bakılmakta, fakir çocuklar Yeni Turan okullarında parasız okutulmakta ve Cuma Okullarının sade salaş salonlarında çocuklara dinî, ahlakî yararlı bilgiler öğretilmekteydi.

Yeni Turan, okulları resmi okulların yetiştirdiği dinsiz gençlere karşılık, bütün hayat ve işleri, uygarca eğlenceleri içerisinde dahi ibadetlerine yer veren gerçek dindar Turan gençlerini yetiştiriyordu. Yeni Turan, kadınlarının bir kısmı eski Arap Müslüman kadınları gibi icazet alıp, camide ders vermek istiyorlardı.[35] Yeni Turan musikisinde özellikle Mevlevi karakteri vardı. Musikide, mimarlıkta, meslek kaynağı Selçuklulara kadar gidiyordu.[36]

Eserin erkek karakteri Oğuz iyi bir hatip olarak, Yeni Turan düşüncesini halka yaymaya çalışırken, Meclis-i Mebusan'da İttihat ve Terakki mebusu olmuştu. Karakteri ve giyimi ile Atilla'nın, Cengiz'in, ilk Türklerin ciddi tabiat ve karakterinin son olgunluk derecesiydi. Modaya ve yeniliğe meydan okurcasına giydiği yakasız bir gömlek, yumuşak Türk kumaşından bolca kurşuni bir elbise ile Turan'ın en gerçek çocuğunu temsil ediyordu. Memleketin Ermeni, Rum, Arap bütün çocuklarını Yeni Turan düşüncesine çağırırken Turan'ın asıl çocukları Türkleri, memleketi dağılıp parçalanmaktan koruyacak ana unsur olarak görüyordu. Memleketi bir arada tutmak için unsurları bağlayacak çıkar ve sevgi bulmalıydı. Her unsur, bu toprağı kendi idare ettiği, yaşayıp öldüğü bir ülke olarak sevmeliydi. Bu unsurlar, toprak için, başka ırklar için ölen, öteki ırkların nesilleri çoğalıp ilerlerken, ırkı azalan, bayındırlığı, tarlaları azalıp sönen Türk'e zalim, diye bakmamalıydı.[37]

Yeni Turan'ın yolu iyi olma yoluydu. Yeni Turan vatanı kurtaracağına inandığı programı hazırlarken Osmanlının tarihi ve tecrübelerini incelemişti. Türkler, geçmişte güçlü bir merkeziyet ile kurulmuştu. Bugün ise bütün komşularına mutlak bir mezhep hürriyeti sağlayacak ve İslâmın uygarlığa engel olmadığını ispat edecekti. İslâm, ilerlemeye engel değildi.[38]

Yeni Turan programı, hem Türklere ötekilerden fazla yer vermiyor hem fazlasıyla milliyetçi görünüyor, hem de bir adem-i merkeziyet fikriyle memleketi dağıtabilecek mantıktaydı. Osmanlı Türkleri, diğer coğrafyalardaki Türklerden daha büyük işler başarmışlardı. Türk ırkı, adil ve sağlam

35 Adıvar, Yeni Turan, s.19.
36 Adıvar, Yeni Turan, s.26.
37 Adıvar, Yeni Turan, s.37-38.
38 Adıvar, Yeni Turan, s.39.

yönetim biçimi ile esas unsurdu. Bu unsurun yapıcı yeteneği zaman içinde tembelleşiyor, amaçsız kavgalar dönemi başlıyor bütün maddi ve manevi gücünü savaşlarda yitiriyordu. Selim ve Mahmut'un yenilik fikirleri, karanlıkta bir "nur gibi" parlıyor ama yabancı tutkular, çıkarcılık ve zararlı taassuplar, tembellikler ve ahlaksızlıklarla sönüyor, azalıyordu.

Toprakların bu yitirilişinde mücadeleyi birinci derecede Türk unsur, ikinci derecede Müslüman unsur veriyordu. Hıristiyan unsur, bu zamanda kendisini yenileme, ilerleme ve uluslaşma yolunu seçiyordu. Esasen Osmanlı Türk'ü, ırkından hiçbir zaman silinmeyecek kahramanlığı ile bu kötü dönemlerinde dahi yurdunu savunmaya geçmişti.[39]

Turan'a yalnız "asil çocukları" Türk çocuklarını çağırmıyor; geçmişini, hayatını, atalarını bu topraklarda arayan bu ülkenin bütün çocuklarını davet ediyordu.[40] Türk'ü, Arap'ı, Ermeni'yi, Rum'u birbirine bağlayacak ortak bir çıkar ve sevgi bulmalıydı. Kavgalarını ayıran, sınırlarını bekleyen, kendi ülkesinden kendi ırkından başkaları için ölen Türk'ten nefret etmemeliydi. Sınır beklemekten tarlasını süremeyen, başka memleketler için vergi veren, çocuk yetiştirmeye bile vakit bulmayan ırkı azalıp sönen Türklere haksız bir şekilde zalim diye bakmamalıydı. Herkes kendi memleketini ortak yurt düşüncesi içinde özgürce yönetmeliydi. Asya, Arabistan ortak bir Türklük anlayışı içerisinde meşruti federasyon yapmaya hazırlanmalıydı. Bu federasyon, emperyalistlerden ülkeyi kurtaracaktı. Yeni Turan, geniş bir adem-i merkeziyetle federasyon bağları altında birleştirecekti. Yeni Turan, sanatta, ilimde, fende, mühendislikte, ticarette ilerleyecekti.[41] Adem-i merkeziyet yapılmasa dahi memleketin diğer unsurları zaten dağılıyordu. Ulusal egemenlik tutkalı onları bir arada tutamıyordu. Hükümetin yüzü her vakit Türk kalacaktı. Resmi din daima Müslümanlık olacak; yönetenler her milletten olabilecekti.[42]

Halide Edib, bu eserde Ziya Gökâlp'in de etkisi ile Türk kadınını, "dava insanına" dönüştürecek gücün 2000 yıl önceki Turan olduğuna inanarak buna ulaşmak istemiştir. Bu konumuyla Meşrutiyet sonrasının kadına yönelik politikaları ile Türk milliyetçiliğinin kadına önem veren yaklaşım ve

[39] Adıvar, Yeni Turan, s.28,31. "Ey Yeni Turan, sevgili ülke, söyle sana yol nerede? Altı yüz yıl var, yabancı illerde, ırak yollarda susuz yaylalar, gölgesiz dağlarda gezdin; kurak, çorak ülkelerde, kurak çorak ağaçlar gibi kurudun. Söyle, senin can veren berrak ırmağın, yeşil yurdun nerede? Ey Yeni Turan, sevgili ülke, söyle sana yol nerede?" Halide Edib, bir romantizmle eserinde sık sık dörtlüğü tekrarlar..s.31,116.

[40] Adıvar, Yeni Turan, s.31.

[41] Adıvar, Yeni Turan, s.38-39.

[42] Adıvar, Yeni Turan, s.41.

beklentilerinin anlatımını da üstlenmiştir.[43] Eser, Türkçülük ve Türk yurdu düşüncesinin imgesel bir anlatımı olarak değerlendirilmektedir.[44]

Vatan Sevgisi ve Ateşle İmtihan

Halide Edib'in Mondros Mütarekesinin imzalandığı ve İtilaf kuvvetlerinin İstanbul'a girdiği günlerdeki ruh hali, memleketin umumi durumu gibiydi. Yorgun, şaşkın ve canından bezgindi. Ruslar, İhtilal sonrası savaş dışı kalmıştı. İngiliz, Fransız, İtalyanlar büyük ganimeti paylaşma derdindeydiler. Ermeniler Doğu ve Güney Doğu Anadolu'daki hayallerinden vaz geçmiyor, Yunanlılar yalnız İzmir'i değil, Adalar ve Trakya'nın doğusunu istiyordu. Rusya'nın yokluğu, boğazları, Fransız ve İngilizler arasında kavga konusu yapmıştı.[45]

Halide Edib, bu ortamda yalnızca Türk Ocağı'ndaki çalışmalarına devam ediyordu. Ocağın ırkçılığa kaymasını engellemek için Türk gelenek ve kültürünü benimsemiş olan azınlıkları da aralarına almak istiyordu. O'nun bu davranışının aksine sokaklar, azınlıkların Türk vatandaşlarına kötü muamelelerin sergilendiği mekânlar hâline gelmişti. İnsanlar, dövülüyor, tevkif ediliyordu. Kadın peçeleri ve fesler yırtılıyordu. Adi suçlardan mâhkûm azınlıklar serbest bırakılıyordu. Türklerin hiçbiri silah taşımamasına rağmen, azınlıklar silahlandırılmışlardı. İstanbul, azınlıkların astığı düşman bayrakları ile donanmıştı. İstanbul basınından ses çıkmıyordu. İşgaller başlamıştı. Türklerin görüşünü dünyaya aksettirmek lâzımdı.[46]

Padişah, kendisine kuvvet verebilecek herhangi bir yabancı devlet ile birleşmek istiyor, bilhassa İngilizlerin himayesine taraftar oluyordu. Vatanseverlerden bazıları da galip devletlerle işbirliği içinde kalınarak vatanın

[43] Hülya Argunşah,"Halide Edip'te Değişen Kadının Romandaki İzdüşümleri: Seviyye Talip'ten Ateşten Gömlek'e", Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR), -XXXVII/2015, Bahar, s.45.

[44] Muzaffer Uyguner(Der.), Halide Edib Adıvar Yaşamı, Sanatı ve Yapıtlarından Seçmeler, 1.Basım Kasım 1994, Ankara, Bilgi Yay., s.50-51.

[45] Halide Edib Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı İstiklâl Savaşı Hatıraları, 19. Baskı, İstanbul, Can, 2018., s.18-20.; Göze, a.g.e., s.79-80.

[46] Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı…, s.20-21.; Göze, a.g.e., s.80-82.; İstanbul'a düşman girdiği zaman Türkçü mütefekkirler, İstanbul'un Türk semtlerine yerleşip halkı müdafaaya çağırmışlardı. Dâhiliye Nazırı Talat Beyin gizli bir tertibi ile Celal Sahir'n evinin alt katında "Bilgi Derneği"nde Türkçü mütefekkirler; Halide Edip Hanım, Hamdullah Suphi, Ziya Gökâlp, Köprülüzade Fuat, Celal Sahir, Halim Sabit, Hüseyinzade Ali, Doktor Adnan, Yusuf Akçura, Mehmet Ali Tevfik, Ömer Seyfettin Beyler toplanmışlardı. Yahya Kemâl, Siyasi ve Edebi…, s.31.

kurtarılabileceğini düşünmeye başlamıştı.[47] Yenilmiş milletlere ümit veren Wilson Prensiplerinin tesiri ile Wilson Prensipleri Cemiyeti kurulmuştu. Wilson'a gönderilecek muhtırada Amerika'dan, Türkiye'nin muayyen zaman için taarruzdan korunması, iktisadi yardımda bulunulması, uzmanlar gönderilmesi, bir rejim kurulması ve iç kalkınmanın sağlanması istenilecekti. Amerika'nın Doğudaki Ermeni desteği ve halkın Amerika'ya tepkisi açıktı.[48] Halide Edib de memleketin sıkıntılı durumunda Türk aydınlarının çoğu gibi bu prensiplere inanmak istemişti. Türkiye'nin doğusunda bir Ermenistan kurulmayacağı ve Yunanlıların Anadolu'ya girmelerine mani olunacağı inancına kapılmıştı. Cemiyet, 1918 Kasım ayında kurulmuş, iki ay içinde ortadan kalkmıştı. Amerika, tehcirden dolayı tamamen Ermeni taraftarıydı ve Doğu Anadolu Amerika'yı tehlikeli görüyordu.[49]

Bununla birlikte Halide Edip, İngiliz terbiyesinden geçmiş, Batı Medeniyetinin her şeye rağmen takip edilmesi gerektiğini savunan bir kişi olarak Milli Mücadele'de Batı Medeniyetini tamamen reddedecek duruma gelmiştir.

47 Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı…, s.26. Doğu'da Ermenistan kurulmasına karşı Kâzım Karabekir Paşa önderliğinde milli bir hareket başlamıştı. Mustafa Kemâl Paşa, Çanakkale'de Anafartalar kahramanı, Padişahın yaveri harikulade bir zekâ ve ihtirası olan bir insan diye tanınıyordu. Türk'ün istiklâlini koruyacak bir vaziyet aldıktan sonra kendisine en büyük mevkii vereceğine inanıyordu. s.28.

48 Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı…, s.29.

49 Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı…, s.18-19. Rauf Orbay, Sivas Kongresi'nde üzerinde önemle durulan meselelerden biri olarak "manda" meselesini şöyle anlatmaktadır. *"Biz Anadolu'ya geçtikten sonra İstanbul'da kurtuluş işini düşünen çoğu eski arkadaşlarımızdan mürekkep çeşitli gruplar, bu mesele üzerine durmuş, bilhassa İstanbul'a gelen "Amerika Tahkik Heyeti" ile temastan sonra manda meselesine tek kurtuluş çaresi olarak dört elle sarılmışlardır. Yüreklerinin istiklal ateşi ile yandığından ve vatanseverliklerinden zerrece şüphe etmediğimiz bu arkadaşların düşüncelerinde samimi oldukları da şüphesizdi. Halide Hanım İstanbul'da manda taraftarlarının sözcüsü durumundaydı. Sivas Kongresi açılacağı sırada Mustafa Kemal Paşa ile beni bu fikre temayül ettirmek maksadıyla yazdığı 10 Ağustos 1919 tarihli mektup, bu samimiyetin en kuvvetli delillerinden birini teşkil eder.… "Kendimiz için bütün eski ve yeni Türkiye hudutlarına şamil olmak üzere, muvakkat bir Amerikan mandasını ehven-i şer olarak görüyoruz."…. Halide Hanım, bu mektubuyla o sırada hemen hemen bütün İstanbul aydınlarının his ve fikirlerine tercüman oluyordu. Ayrıca İstanbul'dan bana şifre ile yazılan bir mektupta, Amerikan Tahkikat Heyeti Azasının Sabık Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'yı evinde ziyaret ederek, Amerikan mandasını kabul ettirmek için delalet istediklerini, Padişahın da bu milletin bir harbe daha kudreti kalmadığından böyle bir çareye başvurmak zorunda bulunduğu kanaatinde olduğunu ve bunun bana bildirilmesini istediği anlatılıyordu."* Orbay'ın yayımladığı mektupta Halide Edib, mandanın gerekçelerini sıralamıştır. Ayrıca Kara Vasıf Beyin de istiklali muhafaza şartıyla bir Amerikan mandasını savunan muhtırayı Kongreye getirdiği anlatılmaktadır. Rauf Orbay, Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım, 1.Baskı, İstanbul Truva, 2004., s.265-268.

Müstemlekeci İngilizlerin himayesine ise hiçbir zaman taraftar olmamıştır.[50] İzmir'in işgali sonrasında, daha önce verdiği bir söz üzerine Halide Hanım önce Robert Kolejde, ardından Fatih ve Sultan Ahmet Mitinglerinde konuştu. Sultan Ahmet'teki kürsü Türk Ocağı'nın hitabet kürsüsüydü. Kürsünün önünde Wilson Prensiplerinin 12. maddesi yazılıydı. Kürsüde minarelere hitap etmiş, hangi şartlar altında olursa olsun hiçbir kuvvete boyun eğilmeyeceğine dair yemin ettirmişti.[51]

Halide Edib, Fatih mitinginin tekrarından ibaret unutulmaz bir tecrübe diye tarif ettiği mitingi şöyle anlatmaktadır*:*

> "…Sultan Ahmed Camiinin minarelerinin dar şerefelerinde siyah bayraklar havada dalgalanıyordu. Sade meydan değil, Ayasofya'ya kadar insan doluydu. Halk o kadar sıkışmıştı ki hareket edemeyecek bir halde idi. Askerler kalabalığın iki yüz bin kişi olduğunu söylüyorlardı. Camiin önünde kımıldanamayacak kadar dar kalabalıktan başka Camiin demir parmaklıkları, damlar, cami kubbeleri

[50] Ateşten Gömlek'te Ayşe ile İngiliz zabitleri arasında geçen diyalogda Ayşe; *"İngiliz kadınına hakaret etti diye İngilizler, Hintliyi dört ayak üstünde hayvan gibi yürütmüşlerdi. Türk kadının ismetini çiğneyenlere, aynı hakaret yapılacak mı? Ordu kadınına hakareti, bayrağına hakaret sayıyor muydu?*" diyordu. Ayşe'nin dilinde İngiliz'e tercümanlık yapan Ermeni'ye de bir nefret bulunmaktadır, isyan ettiğinde dahi eski günlerin hatırına sevdiği Ermeni, İngiliz'e uşaklık yaptığında gözünde bitmişti. Halide Edib Adıvar, Ateşten Gömlek, 27.Basım, Şubat 2014, İstanbul, Can Yay., s.82-83.

[51] Göze, a.g.e**.,**s.94-97. Yahya Kemâl, Eğil Dağlar'da, Sultan Ahmet mitingini, *" ...İki sene evvel, Sultan Ahmet meydanlarında tekbirler çekilirken önümüze düşüp bize meşale çeken bu tavî mahluk, edebiyatı hayata nakletti. O gün, o meydanda o tekbir sesleri ortasında siyahlarla görünen insan, hafızamıza yeni şahsiyetini o kadar kudretle hakketti ki eski hayalini hatırlayamıyoruz. Bize öyle geliyor ki asıl eseri de o günden başlıyor"* diye anlatmaktadır. Yahya Kemal Beyatlı, Eğil Dağlar Milli Mücadele Yazıları, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 1981.,s.283-284.; Yakup Kadri ise, Sultan Ahmet Mitingini şöyle anlatmaktadır: *"...Daha birkaç ay evvel Sultan Ahmet meydanında mehabetli bir halk toplantısı oldu. Bunda bizim yazıp çizdiklerimizi gölgede bırakan ateşli nutuklar söylenmişti. Minarelerden tehlil nidalarıyla bayraklarımız dalgalanmıştı. Nasılsa kendi aleyhlerindeki bu milli nümayişe karışmış bulunan birkaç Fransız ve İngiliz zabitinin benzi öyle bir atmıştı ki kaçıp saklanacak yer arıyordu. Ben rast gele bunlara yakın bir yerde bulunuyordum. Fransız zabitinin kısık, titrek sesi hala kulaklarımdadır. Arkadaşıma eğilip şöyle demişti: Pek pis bir durumdayız; nasıl sıyrılıp çıkacağız. Meğer o gün bu halk gösterisinden ödü kopan yalnız işgal ordusu zabiti değilmiş. Bütün Galeta ve Beyoğlu öylesine paniklemiş ki adeta sokaklarda Türkler geliyor, diye kaçışan kaçışana imiş*." Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Vatan Yolunda Milli Mücadele Hatıraları, 7.Baskı, İstanbul, İletişim, 2008.,s.51.; Halide Edib, Ateşten Gömlek'te Sultan Ahmet mitingini anlatırken; *"...Sultan Ahmet o gün müstesna bir ruh hali ile mahşeri bir kalabalığa sahipti…* İngiliz İmparatorluğu*'nu ise müstemlekeci zalimlerinin en aşağı bir numunesi"* olarak tarif etmişti. Halide Edib Adıvar, Ateşten Gömlek, 27. Basım, Şubat 2014, İstanbul, Can Yay.,s.

> dahi insanlarla doluydu… Halide'nin kalbi Türk kalplerinden gelen sesle atıyordu… Minarelerden gelen seslere, kalabalık arasındaki yüzlerce ulema, Müslümanlığın bir nakaratı olan "Allahu Ekber, La İlahe İllallah, Vallahu Ekber, Allahu Ekber Velillahi'l Hamd" ile katılıyordu. Halide, bu harikulade teraneyi dinlerken kendi kendine şunları söylüyordu: İnsanların kardeşliğini ve barışını ifade eden İslamiyet ebedidir. Batıl inançlar ve dar görüşler İslamiyet değil. Allah'tan gelir gerçek İslamiyet. Ben bugün onun en yüksek noktasını ifade etmeye mecburum. Türkiye, benim zulme uğramış milletim de ebedidir. O, öteki milletlerde olan kusur ve faziletlere sahip olmakla beraber hiçbir maddi kuvvetin yok edemeyeceği manevi bir kudrete sahiptir. Ben bugün, onun zirvesini anlatmalı, insanlığın kardeşliğini ifade eden ruhunu vermeye çalışmalıyım. …Minarelere hitap ederek, "Şanlı Tarihin" devam ettirilmesini istiyordum… "Milletler dostumuz, hükümetler düşmanımızdır". Bunu söylerken demokrat esaslara bağlı hakiki bir Müslüman milletin hissini ifade ediyordu. İnsanlık ve adalet esaslarına sadık kalmak; herhangi şartlar altında olursa olsun hiçbir kuvvete boyun eğmemek üzere yemin etmelerini teklif etmiştim… Kürsünün merdivenlerinde yeşil sarıklı bir hoca oturuyordu… İhtiyar başı ellerimin üstünde ağlıyordu, ben de ağlıyordum… Git dua et dedim. Kürsüden Türkçe olarak memlekete dua etti ve bu suretle miting sona erdi".[52]

Yunanlılar, İzmir'i İtilaf donanmasının himayesinde işgal ettikleri gün, Vali İzzet Bey de dâhil memurlar, "Zito Venizelos" diye bağırmaya mecbur edilmişlerdi. Buna boyun eğmeyenleri, kordonda saatlerce yürüterek üstlerini başlarını parçalamışlardı. Kanlı vakalar ve şehit olanlar olmuştu. Mr. Lloyd George'un, "Türkleri medenileştireceğiz" diye gönderdiği ordu, medenileştirmeye böyle başlamıştı ve Türk efkârını çileden çıkaran da buydu.[53]

Mustafa Kemal Paşa, İzmir'in işgalinden bir gün sonra 16 Mayıs 1919'da Anadolu'ya hareket etmişti. Bu tarih Milli Mücadele'de bir dönüm noktasıydı. Padişah ve Damat Ferit, O'nu yatıştırmak için göndermişti. Görünüşte hükümetin emrini kabul etmiş gibi davranırken, gizliden gizliye Ali Fuad Paşa, Kâzım Karabekir Paşa ve Rauf Beyle anlaşmıştı. Onunla gidenler arasında Miralay Refet Bey de bulunuyordu. Mustafa Kemal Paşa Amasya'dan gönderdiği telgrafta; Merkezi hükümet tamamen ecnebi kontrolü altındadır. Türk milleti tamamen ecnebi hâkimiyetini reddetmeye karar vermiş ve bunu memleketin her tarafındaki teşekküllerle ispat etmiştir. Bu muhtelif teşekküllerin faaliyetleri birleştirilmelidir. Sivas'ta bir Kongre top-

[52] Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı…,s.41-44.; Zekeriya Türkmen, İstanbul Mitingleri, Mayıs 2010, Ankara, Berikan Yay., s.107-109.

[53] Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı…, s.35.

lanmalıdır. Bunun yeri ve tarihi açılıncaya kadar gizli tutulmalıdır.[54] 16 Mart 1920'den sonra İstanbul'un sokaklarında Türkçe ve İngilizce herhangi bir milliyetçiye yardım edenin ölüme mahkûm edileceğini ilan eden afişler asılmıştı.[55] Hristiyan çetelerin vazifesi yakaladıkları milliyetçileri öldürmekti. Onlar İngilizlerin himayesindeydi.[56] Anadolu'ya Adnan Beyle birlikte geçtiler. Yunus Nadi Beyle karşılaştıklarında gazetecilik işi ve milli hareketin sözcüsü olmak üzere bir ajans yayınına başlamanın gereğinden kendisine bahsetmişti. Yunus Nadi Bey ise, Nisanın ikinci günü akşamı alacakaranlıkta Ankara'ya yaklaşırlarken, hınca hınç dolu olan istasyonda kendileri için konuşup konuşamayacağını sorduğunda, konuşurum. Burası "Milli Hareketin Kâbesi" cevabını vermişti.[57]

Türk ordusunun bu çetin savaş günlerinde yardıma çok ihtiyacı vardı. Bu yardımı da Ankara'da bulunan Hilâl-i Ahmer'den görebiliyordu. Ankara kadınları Halide Edip'i bu işin başına geçirmek isteseler de sade bir aza olarak kalmak istemişti.[58]

5 Ağustos 1921'de Mustafa Kemal Paşa Başkumandandı. Meclis, elindeki bütün yetkiyi O'na veriyordu. Yalnız bu yetkiyi üç aya inhisar ettiriyor, her üç ayın sonunda tekrar seçim yapacağını ilan ediyordu. Durum vahim bir hâl alıyordu. Yunan ordusu bütün mühimmatı ve levazımı ile Ankara'ya gelmek istiyordu. Türk Ordusu 25 bin kişilikti. Henüz bir mağlubiyet geçirmişti. Ateş kuvveti Yunanlıların yarısından azdı. Nakil vasıtaları çok kıttı. Silahları değerce düşüktü. Bu son teşebbüs başarılmak zorundaydı. Halide Hanım, "ben" denilen şeyin tamamen milletin içine karışmış olduğunu en fazla o zaman hissetmişti. Millet göçerse, o da onlarla gitmek istiyordu. Küçük bir parça olarak kendisinin önemi yoktu. 16 Ağustos'ta Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekerek gönüllü olmak istediğini yazmıştı. Bu isteği Garp Cephesine tayin olarak cevaplanmıştı.[59] Polatlı'ya yerleşir yerleşmez Yunanlıların Sakarya köylerindeki hareketleri hakkında çok çirkin haberler almışlardı. Halide Hanımdan, mübalağa ve yalan katmadan mezalimi

[54] Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı…, s.52.
[55] Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı…, s.78
[56] Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı…,s.104.
[57] Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı…,s.129-131.
[58] Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı…,S.205.
[59] Halide Hanım Efendi Hazretlerine
Aceledir: Garp Cephesi Ordu safları arasında vatanımızın müdafaasına fiilen iştirak için şiddetli arzu ile vuku bulan müracaat-ı vatanperveraneleri orduca memnuniyetle telakki olundu. Hizmet-i fiiliyye-yi askeriyye-ye kabul ve Garp Cephesine memur edildiğinizi tebliğ ederim. Keyfiyet cephe kumandanlığına da şiar kılındı. İlk vasıta ile cephe karargahına müracaat ve oradan vazifenizin telakki buyurulması rica olunur.
Fi 18/8/37 Başkumandan Mustafa Kemal
Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı…,s.231-232.

rapor etmesi istenmişti yani "Tetkik-i Mezalim" vazifesiydi. Esasen dünyada "mücrim millet" yoktu. Barışa engel olan, isteriye kaçan mübalağalı yazılardı. Böyle bir hareket gençliğe kötü duygular veriyordu. Bunun neticesi patolojik bir öç alma duygusuna ya da karşı tarafa geçmişten mesul olmayanlarda bir çeşit utanma duygusu uyandırıyordu. Bu düşünce daima bir milletin boğazını ötekine sıkmaya zorlardı.

Halide Hanım, bu süreçte dinlediği itirafları, "...hiçbir Katolik papazı insanın içindeki ebedi ve vahşi hayvan hakkında bu kadar içten itiraflar dinlememiştir", diye tarif etmektedir. Yunanlılar, hayvan sürülerini götüremedikleri için yakmışlardı. Her tarafta hayvan leşleri vardı. İnsanlar kül ve taş yığınları üzerinde oturuyordu. Erkekler bir şey söylemiyor, kadınlar sürekli hareket halinde ve çocuklar ağlıyordu. Çocukların bazıları açlıktan ölmüştü.[60] Sakarya bölgesinin en ibtidai köylerinde dahi Yunanlılar, yaptıklarının ardında İngilizler olduğunu anlatmışlardı. Hilâl-i Ahmer Merkezine, süratle ilaç, yiyecek ve battaniye göndermelerini aksi halde hiç kimsenin yaşayamayacağını telgrafla bildirmişlerdi. Halide Onbaşı, o günlerde daima at sırtında savaş kalıntılarının yıkıntılarında akbabalar arasında, köylüleri dinleyip notlar almıştı.[61] Ekim ayı çıkmadan Amerikan Yakın Doğu Yardım Teşekkülü'nden Miss Allen ve Miss Billing de gelmişlerdi. Miss Allen buraya gelmeden önce raporlara inanmıyordu. Hristiyan bir milletin böyle facialar yapmış olması O'nu mahcup etmiş olmalıydı.[62]

Halide Edib, Büyük Taarruzun ardından, mensup olduğu Türk milletinin istiklâlini tarihin en ağır ve zor bir ateş imtihanından sonra kazandığını yazmaktadır. Türk milleti de diğer dünya milletleri gibi hür olacaktır. Hürriyet denilen şey ise, aşk gibi her gün kazanılması gereken bir şeydir. İstiklâl Savaşı'nın en başındaki sembol ise Mustafa Kemal Paşa'dır.[63]

Mehmet Emin Yurdakul, modernleşmenin Türk kadınının ruhunu canlandırdığını, eski düzenin kadını, yalnızca aile ocağına bağlarken, yeni düzenin vatan ocağına bağladığını söylemektedir. Halide Edib, vatansever bir münevver olarak hem kalemi ile hem aksiyoner olarak halkın önünde ve cephede yer almış, vatanını savunmuştur. O'nun eserlerinde güçlü, üstün değerlere sahip kadın karakterler merkezi bir rol üstlenmektedir.

60 Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı…s.249-252.
61 Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı…s.256.
62 Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı…s.257.
63 Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı…s.333.

Ateşten Gömlek[64], Yeni Turan, Vurun Kahpeye erdemli ve idealleri için çalışan kadın figürlerini öne çıkarmaktadır.[65]

Yahya Kemâl, Halide Edib'in, zaferden sonra arzu ettiği siyasi kudreti bulamadığını ve bu durumdan rahatsız olduğunu aktarmaktadır. Milli Mücadele'de silaha sarılmamış, mücahit tanınmamış olanların hüsnü muamele görmesi O'na dokunuyordu, demektedir.[66] Halide Hanım ve Adnan Bey, Cumhuriyetin ilanı sonrasındaki süreçte Atatürk ile fikir ayrılıkları sebebiyle yurt dışına çıkmışlar, İnönü döneminde tekrar dönmüşlerdi. Türkiye'ye döndükten sonra öğrenciler, sol entelektüeller ve edebiyatçılarla temas içinde olmuşlar hatta onlara yardım etmişlerdi.[67] İstanbul'un kadın gazetecilerinden Müzehher Va-nu Halide Hanım ve Adnan Beyle yaptığı görüşmelerinde Nazım Hikmet'ten ve Sertellerden söz ettiklerini, Halide Hanımın Nazım'a gönderilmek üzere elli lira bıraktığını hatta Nazım'ın af dilekçesinin karı kocanın girişimi olduğu anlatılmaktadır. Bununla birlikte Va-nu'ya göre, Halide Edip ve Adnan bey, solda değillerdi. Tam aksine tutucu olduklarını söylemek gereksizdi. Ancak ikisi de dünya görmüş, gerçek aydın olduklarından hakla haksız arasındaki o kıl payı dengede kefeyi haktan yana ağır bastırırlardı, demektedir. Nitekim Halide Hanım, bu yaptığı faaliyetlerin memlekete demokratik rejimin kurulması için gerekli olduğunu düşünmüştür.[68]

64 Yakup Kadri, Ankara'da Halide Edib'in evinde misafirken Milli Mücadeleyi anlatan Ateşten Gömlek ismiyle bir roman yazacağını söylemiş, Halide Edib de bu adla bir eser kaleme almış ve eserde Yakup Kadri'ye teşekkür etmiştir. Eser, 1922'de Sakarya zaferinden sonra yazılmıştır. Hariciye memuru Peyami'ye Sakarya Savaşı'ndan sonra yaralı yattığı hastanede yazdırılmış bir hatırat şeklindedir. Peyami, vatan mücadelesi için hariciyedeki rahat görevini bırakarak Anadolu'ya geçmiş ve iki bacağını Sakarya'da kaybetmiştir. Halide Edib'in pek çok eserinde var olduğu üzere Ateşten Gömlekte'de doğu batı mukayesesi karakterler ve hayat biçimleri üzerinden yapmıştır. Karakterlerden Peyami alafranga bir muhitten çıkmış bir Hariciye memuruyken; Cemal İstanbullulara ve İstanbul geleneğine hücum eden bir Anadolu genci, subaydır. Karakterlerden İhsan ise Peyami gibi İstanbul'da Şişli'de oturmakla yine alafranga zevke sahip olmakla birlikte daha muhafazakâr bir anneye sahip bir subaydır. Adıvar, Ateşten Gömlek,s.

65 Fatmagül Berktay, "Osmanlı Türk Modernleşmesinin Etkin ve Küskün Öznesi Kadınlara Bir Örnek: Halide Edib Adıvar", Politikanın Çağrısı, 3. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., Eylül 2012, s.300-301.

66 Yahya Kemal, Siyasi ve Edebi…, s.40.

67 Dr. Adnan Adıvar, Dr. Tevfik Rüştü Aras, M. Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Sabahattin Celal ve Esat Adil'in yeni bir parti kurmak üzere toplantı yaptıkları hakkında İstanbul'dan alınan bir yazı hakkında bkz.BCA.30.10.0.0./79.524.18. Adı geçen kişilerin Partinin kuruluşu ile ilgili ekli belgelerde Tan Matbaası'nda sürekli toplantılar yaparak partinin program ve esaslarını hazırladıkları, Park Otelde yemek yedikleri anlatılmaktadır. BCA.030.10.79.524.18.2.

68 Çalışlar, a.g.e., s.428-436.

Halide Hanım, 1950'de Demokrat Parti'den bağımsız İzmir Milletvekili seçilmiş ve ilk konuşmasını da birinci Adnan Menderes Hükümetinin Programı dolayısıyla yapmıştı. Bu konuşmasının Maarif kısmında, maarifteki A'dan Z'ye çocukların ve gençlerin zihnine hükmedilmesinden vaz geçilerek manevi değerlere yer veren bir sistem kurulmasının bir zaruret olduğunu ifade etmiştir. Adıvar, programın "mizah ve tenkid kisvesi altında yapılabilecek neşriyata karşı zorla hareket edilebileceği" ifadesinin kapalı bir ifade olduğu ve bunun söz ve vicdan hürriyeti için tehlike işareti olduğunu belirtmiştir. Adıvar konuşmasında, 14 Mayıs'ın Demokrasi Bayramı olarak Milli Bayramlar arasına sokulmasını teklif etmiş, bunu da bütün siyasi partilerin bayramı olacağını çünkü bütün siyasi partilerin Türk'ün, özellikle Türk milletini temsil eden Türk'ün saadeti ve istikbali için çalıştığını belirtmiştir[69]. Halide Edib, "Atatürk Aleyhinde İşlenen Suçlar Hakkındaki Kanun"un[70] görüşmelerinde, Atatürk'e karşı yapılanların cezasız bırakılmamasını istemiş, gerekirse bu Atatürk heykellerinin yanına muhafız bırakılmasını dile getirdiklerini hatırlatmıştır. Konuşmasında yeni bir iktidar döneminde Atatürk'e karşı saldırılar artıyorsa; hükümetin zayıf olduğunun düşünülmesinden ve irticaa karşı müsamaha gösterildiğinden olabileceğini ileri sürmüştür. O, İnkılâpları Türk milletinin İnkılâpları olarak değerlendirmiş, her şartta korunması gerektiğini savunmuş, bununla birlikte Atatürk'ün heykellerine ya da şahsına sözlü saldırıya yönelik kanun yapmayı "şark zihniyeti" olarak değerlendirmiştir. Kanuna ne red ne de kabul oyu vermediğini kanun üzerinde dramatik vaziyetlere düşmeden sükûnetle düşünülmesi gerektiğini ifade etmiştir.[71]

[69] Ersin Müezzinoğlu, "İzmir Milletvekili Halide Edib Adıvar'ın TBMM'deki Faaliyetleri(19501954)", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.10., S.54., 2017, s.333.; Filiz Çolak, Demokrat Parti Döneminde TBMM'deki Kadın Milletvekilleri ve Meclis'teki Faaliyetleri(1950-1960)," Tarih Okulu Dergisi (TOD), Aralık 2017, Y:10, S:XXXII, s.128-129.

[70] "Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun", Madde 1-Atatürk'ün hatırasına alenen hakaret eden veya söven kimse bir yıldan üç aya kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Atatürk'ü temsil eden heykel, büst ve abideleri veyahut Atatürk'ün kabrini tahrip eden, kıran, bozan veya kirleten kimseye beş yıla kadar hapis cezası verilir. Yukarıdaki fıkralarda yazılı suçları başkalarını işlemeye teşvik eden kimse asıl fail gibi cezalandırılır. Madde 2- Birinci maddede yazılı suçlar; iki veya daha fazla kimseler tarafından toplu olarak veya umumi veya umuma açık mahallerde yahut basın vasıtasıyla işlenirse hükmolunacak ceza yarı nispetinde artırılır. Birinci maddenin ikinci fıkrasında yazılı suçlar, zor kullanılarak işlenir veya bu suretle işlenmesine teşebbüs olunursa verilecek ceza bir misli artırılır. Madde 3- Bu kanunda yazılı suçlardan dolayı Cumhuriyet Savcılıklarınca resen takibat yapılır. Madde 4- Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer. Madde 5-Bu kanunu Adalet Bakanı yürütür. Kanun No:5816, Kabul Tarihi:25/7/1951, Yayımlandığı R.Gazete: Tarih:31/7/1951, S:7872, Yayımlandığı Düstur: Tertip:3, Cilt:32, S:1842.

[71] Müezzinoğlu, a.g.m., s.334-335.; Çolak, a.g.m., s.129.

Kaynakça

Adıvar, Halide Edib. *Yeni Turan/Raik'in Annesi*, Beşinci Baskı, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1982.

Adıvar, Halide Edib. *Mor Salkımlı Ev*, Özgür Yay., İstanbul, 1996.

Adıvar, Halide Edib. *Tatarcık,* 2. Baskı, Can Yay., İstanbul, 2009.

Adıvar, Halide Edib. *Türkiye'de Şark-Garp ve Amerikan Tesirleri*, Can Yay., İstanbul, 2009.

Adıvar, Halide Edib. *Hindistan'a Dair*, 1.Basım, Can Yay., İstanbul, 2014.

Adıvar, Halide Edib. *Ateşten Gömlek*, 27.Basım, Can Yay., İstanbul, 2014.

Adıvar, Halide Edib. *Vurun Kahpeye,* 22.Basım, Can Yay., İstanbul, 2018.

Adıvar, Halide Edib. *Türk'ün Ateşle İmtihanı İstiklâl Savaşı Hatıraları,* 19. Baskı, Can, İstanbul, 2018.

Argunşah, Hülya. *"Halide Edip'te Değişen Kadının Romandaki İzdüşümleri: Seviyye",* 2015.

Talip'ten Ateşten. Gömlek'e", *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR),* -XXXVII, Bahar, ss.27-52.

Berktay, Fatmagül. "Osmanlı Türk Modernleşmesinin Etkin ve Küskün Öznesi, 2012.

Kadınlara Bir Örnek: Halide Edip Adıvar", *Politikanın Çağrısı*, 3. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul.

Beyatlı, Yahya Kemal. *Eğil Dağlar Milli Mücadele Yazıları*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay, 1981.

Çakır, Serpil. *Osmanlı Kadın Hareketi,* 5. Basım, Metis, İstanbul, 2016.

Çalışlar, İpek. *Biyografisine Sığmayan Kadın Halide Edib,* 2. Basım, Everest Yay., İstanbul, 2011.

Çolak, Filiz. Demokrat Parti Döneminde TBMM'deki Kadın Milletvekilleri ve Meclis'teki Faaliyetleri (1950-1960)," *Tarih Okulu Dergisi (TOD),* Y:10, S:XXXII, ss.128-158, 2017.

Enginün, İnci. *Halide Edib Adıvar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi,* Edebiyat Fakültesi Matb., İstanbul, 1978.

Enginün, İnci. "Adıvar Halide Edip", *İslam Ansiklopedisi*, C.1, TDV Yay., 1988, ss.376-377, 1988.

Göze, Hicran. *Zor Yılların Zor Kadını Halide Edip Adıvar,* Boğaziçi Yay., İstanbul, 2003.

Gözütok, Türkân. "Yeni Turan'da Millî Kimlik Sorunu", *Turkish Studies International Periodical Fort the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* Volume 5/2 Spring, ss.410-448, 2010.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. *Gençlik ve Edebiyat Hatırları*, 1. Basım., Ankara, Bilgi Yay., 1969.

Kurnaz, Şefika. *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını 1839-1923,* 2. Basım, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2011.

Müezzinoğlu, Ersin. "İzmir Milletvekili Halide Edip Adıvar'ın TBMM'deki Faaliyetleri (1950-1954)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.10., S.54., 2017, ss.330-339, 2017.

Orbay, Rauf. *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım,* 1. Baskı, Truva, İstanbul, 2004.

Toprak, Zafer. *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935),* İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay., 2014.

Türkmen, Zekeriya. *Milli Mücadele Yıllarında İstanbul Mitingleri*, Ankara, Berikan Yay., 2010.

Urgan, Mina. *Bir Dinazorun Anıları*, 89. Baskı, YKY, İstanbul, 2018.

Uyguner, Muzaffer. (Der.) *Halide Edip Adıvar Yaşamı, Sanatı ve Yapıtlarından Seçmeler*, 1. Basım Bilgi Yay., Ankara, 1994.

Yahya Kemâl. *Siyasi ve Edebî Portreler,* 2. Baskı, Baha Matbaası, İstanbul, 1986.

Arşiv Kaynakları

Cumhur Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

BCA.030.10.00.00.84.554.10.07./13.4.1935.

BCA.030.10.00.00.84.554.10.05.

BCA.030.10.00.00.84.554.10.04.

BCA.030.18.01.03.93.16.1

BCA.30.10.0.0./79.524.18.

BCA.030.10.79.524.18.2.

BCA.490.1.0.0.578.8./2299.5.

BCA.030.18.01.03.93.16.1

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi

BOA.DH.ŞFR.00576.0047.001.008.

BOA.DH.ŞFR.00576.0047.001.007.

BOA.DH.ŞFR.00576.0047.001.006.

BOA.DH.ŞFR.00576.0047.001.004.

BOA.DH.ŞFR.00576.0047.001.003.

BOA.DH.ŞFR.00576.0047.001.002.

BOA.DH.ŞFR.00576.0047.001.001.

BOA.DH.ŞFR.00591.00035.001.001.

Süreli Yayınlar

Düstur: Tertip:3, Cilt:32, S:1842.

İnternet Kaynakları

eresearch.ozyegin.edu.tr.20.9.2018

libquides.ioe.a.c.uk/Isabel Fry.20.9.2018

Modern toplumların oluşmasında milliyetçilik belirleyici ideolojilerden biri olmasına rağmen anlaşılmasında çeşitli zorluklar bulunmaktadır. Bundan dolayı milliyetçiliğin ne olduğuna ilişkin tartışmalar hâlen tazeliğini muhafaza etmektedir. Milliyetçilikle ilgili literatür genel olarak milliyetçiliği bir duygu ya da bir siyasi hareket olacak şekilde üç yönden ele almaktadır. İlk grup milliyetçiliği açıklamak için milliyetçi aydınların söylediklerine, yazdıklarına eğilirken; ikinci grup belirli bir kültürün (ya da dilin, dinin) gelişimine bakarak ve bunların "milli bilinci" nasıl oluşturduğunu araştırmaktadır. Son grubun yoğunlaştığı alansa siyaset sahnesidir. Diğer bir ifadeyle, milliyetçiliği bir hareket olarak tanımlayanlar siyasi çekişmeleri, iktidar kavgaları yönünden ele almaktadır. Bu çerçevede bu çalışma siyaset, kültür, sanat, bilim vb. alanlarda ayırıcı vasıflarıyla ön plana çıkmış ve Türk milliyetçiliğinde referans kaynağı olmuş simalar ve onların eserleri üzerinden Türk milliyetçiliğinin farklılaşan ya da benzeşen, ayrışan ya da kesişen yönleriyle bütün renk ve tonlarının ortaya konulması amacıyla hazırlanmıştır. Elinizde bulunan bu eser, Türkiye ve Türk dünyasındaki milliyetçi aydın, düşünür ve aksiyonerlerin bir bütün halinde yer aldığı bir eser olma özelliği taşımasının yanında Türkiye'de milliyetçilik literatürüyle ilgili önemli bir boşluğu doldurmayı da amaçlamaktadır.

akitap

ISBN: 978-605-80499-3-2

9 786058 049932

Scanned with CamScanner

PÜF

a kitap

15.04.2020

İlgili Makama

A Kitap 2006 yılında Ankara'da kurulmuştur. Ulusal ve uluslararası düzeyde yayıncılık faaliyeti yürüten ve Tanınmış Uluslararası Yayınevi kategorisinde yer alan A Kitap, Doçentlik Başvuru Şartlarında belirtilen kriterlere göre sosyal, beşeri, idari ve hukuk alanında yayımladığı özgün bilimsel eserlerle "uluslararası yayınevi" özelliğine sahiptir. En az beş yıldır uluslararası düzeyde yayın yapan A Kitap, yayımladığı kitaplarla dünyanın bilinen üniversite kütüphanelerinde yer almakta ve aynı alanda farklı yazarlara ait en az 20 kitabı bulunmaktadır. Yayınlandığı eserler ise dünyanın en büyük erişim kataloğu www.Worldcat.org'da indekslenmekte ve yurtdışındaki ilk 500'de bulunan üniversitelerin kütüphanelerinde yer almaktadır. A Kitap ÜAK'ın belirlediği şartları taşıyan "Uluslararası Akademik Bir Yayınevidir."

Gereğini bilgilerinize arz ederiz.

A KİTAP
Hüzeyfe Süleyman Arslan

PÜF YAYINCILIK
Atay Mahallesi 26. Cad. No:3
1. Etap Eryaman - Etimesgut / ANKARA
Etimesgut V.D.:734 031 8821

EK 1 : Dünyanın ilk 500 üniversitesi sıralamasında ki üniversitelerin kütüphanelerinde yer alan kitaplarımızın listesi.

CamScanner ile tarandı

Vedat Bilgin – Üniversite, Bilim ve Türkiye - 2012 –

Harvard University

https://hollis.harvard.edu/primo-explore/fulldisplay?context=L&vid=HVD2&search_scope=everything&tab=everything&lang=en_US&docid=01HVD_ALMA21218627808003941

Columbia University

https://clio.columbia.edu/catalog?search_field=all_fields&q=ocn957504095

Princeton University

https://catalog.princeton.edu/catalog?q=oclc_s%3A957504095

Hakan Bayri - Türkiye'de Kimlik Siyaseti : İslamcı Siyaset ve Etnik Ayrılıkçılık

University of Washington

https://alliance-primo.hosted.exlibrisgroup.com/primo-explore/search?tab=default_tab&search_scope=all&vid=UW&fn=search&query=lsr02,contains,869381938&lang=en_US

University of Standford

https://searchworks.stanford.edu/?q=869381938

Yahya Düzenli - I. Meclis'te Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey – 2017

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt / Zentrale

https://lhhal.gbv.de/DB=1/LNG=EN/CLK?IKT=12&TRM=1003434541

International Institute of Social History (IISG)

https://search.iisg.amsterdam/Record/1514213

Harvard University

https://hollis.harvard.edu/primo-explore/search?tab=books&search_scope=default_scope&vid=HVD2&query=lsr02,contains,1007887216

Columbia University

https://clio.columbia.edu/catalog?search_field=all_fields&q=on1007887216

New York University

https://bobcat.library.nyu.edu/primo-explore/search?%20mode=advance&&sortby=rank&vid=NYU&lang=en_US&query=any,contains,1007887216

Princeton University

https://catalog.princeton.edu/catalog?q=oclc_s%3A1007887216

Hakan Bayri - Baskıcı iktidar yıkıcı muhalefet : DP döneminde iktidar-muhalefet ilişkileri – 2015

University of Chicago

https://catalog.lib.uchicago.edu/vufind/Record/10448774

University of Berkeley

http://oskicat.berkeley.edu/search/o946773662

University of California

https://catalog.library.ucla.edu/vwebv/search?searchCode1=GKEY&searchType=2&searchArg1=ucoclc946773662

Şükrü Karatepe - Ara rejimin adaleti : bir 28 Şubat hikâyesi- 2018

Northwestern University

https://search.library.northwestern.edu/primo-explore/search?vid=NULVNEW&tab=default_tab&search_scope=NWU&query=lsr07,contains,1048614803

Stanford University

https://searchworks.stanford.edu/?q=1048614803

Şenol Durgun - Türkiye'de devletçi gelenek ve müzik – 2015

Bibliothèque nationale de France

https://catalogue.bnf.fr/search.do?pageRech=rav&mots1=ALL%3B0%3B0%3B&mots0=NRC%3B-1%3B0%3B9759007053

University of Pennyslvania

https://franklin.library.upenn.edu/catalog?utf8=?&search_field=isxn_search&q=994407439X

University of Toronto

https://search.library.utoronto.ca/search?N=0&Nr=p_oclc_id:60662312

University of Texas

https://search.lib.utexas.edu/discovery/search?vid=01UTAU_INST:SEARCH&sortby=rank&lang=en&query=any,contains,60662312

Muhittin Bilge - Batılılaşma, sivil toplum, cuntacılık : İdris Küçükömer üzerine bir inceleme- 2012

University of Columbia

https://clio.columbia.edu/catalog?search_field=all_fields&q=ocn858946354

Erdinç Yazıcı - Osmanlı'dan günümüze Türk işçi hareketi - 2010

http://stabikat.de/DB=1/LNG=EN/CLK?IKT=12&TRM=743978943

Osman Kaya - Türkiye'de etnik terör : tarihi, yapısı, ideolojisi, stratejileri ve karşı mücadele - 2013

https://seyhan.library.boun.edu.tr/search/?searchtype=o&searcharg=949369746

Belma Tokuroğlu - Sosyoloji Okumaları – 2013

https://seyhan.library.boun.edu.tr/search/?searchtype=o&searcharg=949369823

Şenol Durgun – Turkish Political Life – 2014

https://catalog.princeton.edu/catalog?q=oclc_s%3A1135222823

Diğer kitaplar için bakınız:

https://www.kitapyurdu.com/index.php?route=product/search&filter_name=a%20kitap&filter_publisher=607&fuzzy=0&page=2